

Sota el regnat d'Alfons XIII, l'exèrcit espanyol va tenir una enorme rellevància i poder, però paradoxalment, quan la monarquia va caure, cap militar no va prendre una iniciativa seriosa per defensar-lo.

L'exèrcit del rei

Quan l'any 1902 Alfons XIII va començar el seu regnat i va jurar el càrrec de rei d'Espanya, s'iniciava una nova etapa d'inestabilitat política que obria el camí a un intervencionisme militar progressiu. Aquesta reaparició de l'exèrcit en la vida política va culminar l'any 1923 amb la instauració de la dictadura de Primo de Rivera.

L'exèrcit espanyol després del desastre del 1898. L'exèrcit espanyol, humiliat per la contundent derrota a la guerra de Cuba, per la liquidació de l'imperi colonial espanyol i per les condicions imposades al tractat de París del desembre del 1898, no amagava el seu descontentament. L'any 1898 comptava 499 generals, els més vells per edat de qualsevol exèrcit europeu —perquè no hi havia la jubilació anticipada—, amb 578 coronels i 23.000 oficials, dels quals 8.000 no disposaven de destinació determinada. Els ascensos i condecoracions com a recompensa per la participació a la guerra de Cuba havien possibilitat, a desgrat de la derrota, l'increment d'una oficialitat que, l'any 1900, quan ja s'havien produït totes les promocions per mèrits de guerra, es xifrava en 24.705 oficials per a 80.000 soldats, amb la qual cosa hi havia la proporció de quatre soldats per a cada oficial. Una oficialitat, majoritàriament sense càrrec precís, que practicava la plurioocupació, ja que solia fer una altra feina a temps complet. Per contra, a l'exèrcit no sempre es van poder allistar els soldats previstos. Fins i tot per manca de diners per al manteniment, van haver de ser llicenciats abans dels terminis preestablerts. L'armada comptava també

amb 142 almiralls, que només disposaven de dos vaixells de guerra. A més, tant l'exèrcit com l'armada patien greus problemes derivats de la manca de recursos, ja que el seu material i armament era antiquat i obsolet. Les costes i fronteres del país es trobaven en un estat d'indefensió preocupant, que no permetia garantir la seguretat del territori de l'estat. L'excés de comandaments frenava l'operativitat en el si de la institució, especialment en l'escala de caps i oficials, que difícilment podien promocionar i tenir aspiracions d'arribar a una escala superior perquè el moviment d'ascensos estava quasi paratitzat. La situació econòmica era molt precària, i els sous, molt baixos.

Aquest exèrcit, sense cap finalitat professional específica, l'any 1900 disposava d'un pressupost de 138 milions de pessetes, dels quals els sous dels oficials s'emportaven el 60%, mentre que un 30% era destinat a la tropa i al manteniment, i només un 10%, al material. Dies abans de la coronació d'Alfons XIII els militars recordaren al monarca la necessitat de potenciar la instrucció militar a partir de la creació del Gran Estado Mayor Central del Ejército, que havia de tenir atribucions en tot el referent al tecnicisme de l'organització i a altres qüestions militars. Amb la coronació, les forces armades se sentiren molt satisfetes quan escoltaren les paraules que el monarca els va dedicar, en rebre els poders constitucionals. A més, el rei, el poble i l'exèrcit van aparèixer units a la primera concentració militar celebrada després del desastre colonial. I és que, des d'aquest moment, el sistema d'ascensos i recompenses es va fer a partir del favoritisme reial i de la casa militar del rei, i la guerra del Marroc, que s'inicià a partir del 1909, significà l'ocasió d'aconseguir ascensos ràpids per mèrits de guerra. Però no tothom va tenir la possibilitat de passar pel Marroc. I el mateix any 1909 ja començava el descontentament dins de l'exèrcit, quan, malgrat els desastres militars que es produïren aquell any, el rei continuava atorgant recompenses i ascensos als membres que hi havien participat. Al mateix temps augmentava la impopularitat de l'exèrcit per la contínua participació en la repressió de les vagues i la seva irrupció política a partir de l'any

Miguel Primo de Rivera, al mig, envoltat dels capitans generals del directori militar que va instaurar la dictadura a Espanya el 1923.

Els joves no volien participar en la sagnia que l'estat espanyol estava patint al Marroc, i l'any 1909 els reclutes van negar-se a embarcar a Barcelona, un fet que va provocar l'esclat de la Setmana Tràgica. A la imatge de dalt, una barricada al barri de Gràcia. A sota, els tallers de la revista *Cu-cut!* després de l'assalt militar de l'any 1905.

1905. El poder militar, però, augmentava: una ordre reial de l'any 1914 va permetre als militars que haguessin rebut alguna distinció del monarca correspondre directament amb el rei sense necessitat de passar pels tràmits jeràrquics indispensables.

Els militars com a instrument repressor dels moviments populars.

El protagonisme de l'exèrcit a la vida pública del país es va fer evident arran de la utilització com a instrument repressor a les revoltes i moviments socials que es produïren al llarg del regnat d'Alfons XIII. A la vaga general, que s'inicià a Barcelona i a altres municipis el 17 de febrer del 1902 i que els treballadors van mantenir durant una setmana, l'exèrcit hi va intervenir i l'actuació va ser fulminant: derrotà els vaguistes, amb 12 morts i uns 40 ferits, xifres reduïdes a la meitat evidentment per les fonts oficials. La Setmana Tràgica del 1909, revolta espontània i incontrolada, antimilitarista i anticlerical, iniciada a Barcelona el dilluns 26 de juliol, també va acabar amb la intervenció de l'exèrcit i amb una repressió duríssima. En aquest cas, si bé durant els primers moments de la insurrecció la repressió va ser protagonitzada per la

Guàrdia Civil i per la policia, no hi va faltar la participació dels militars. El 29 de juliol van arribar a Barcelona, on el ministre de la Governació ja havia declarat l'estat de guerra, tropes procedents de Saragossa, Pamplona, Burgos i València que van reforçar l'exèrcit i que el capità general va utilitzar en la derrota del moviment. Les víctimes civils de la revolta es poden xifrar entre 87 i 100, sense oblidar els centenars de ferits.

La vaga general revolucionària esdevinguda l'agost del 1917 va xocar de nou amb la irrupció de l'exèrcit. A Barcelona, el 13 d'agost, després d'uns primers enfrontaments entre els vaguistes i la Guàrdia Civil i la policia, el capità general José Marina, seguint les ordres dictades pel Ministeri de la Governació, que van ser acatades pels caps i oficials de l'exèrcit, va declarar l'estat de guerra, i les forces militars van ocupar la ciutat. Al Vallès i a les conques fluvials del Ter i el Llobregat, al Ripollès i a Osona, l'actuació de les forces armades va ser molt virulenta. L'acció repressiva a Sabadell va comptar amb la col·laboració del regiment de Vergara i la ciutat va ser presa militarment. I al País Valencià, especialment a Alacant però també a altres poblacions, es va viure igualment la instauració de l'estat de guerra. El balanç de víctimes en tots els casos va ser important. Entre 1918 i 1923 es va viure una intensa conflictivitat social a Catalunya, Andalusia, el País Basc i Astúries, que en la majoria dels casos va comportar la declaració governamental d'estat de guerra i la intervenció militar en la sistemàtica repressió dels moviments, que acabaren amb deportacions i empresonaments de dirigents obrers i clausura de les seus i locals de reunió.

L'exèrcit i el catalanisme. L'exèrcit espanyol va tenir també un paper de primer ordre com a instrument de la repressió del catalanisme l'any 1905 arran dels fets del *Cu-cut!*. Al mes de novembre, la Lliga va celebrar la relativa victòria a les eleccions municipals: "El banquet de la victòria", i l'endemà, el setmanari satíric *Cu-cut!* va publicar un acudit de Junceda que satiritzava els militars. Dos dies després, el 25 de novembre, uns 300 o 400 oficials, majoritàriament de l'arma de Cavalleria, de la guarnició de Barcelona,

es van reunir, primerament al Café Espanol i posteriorment a la plaça Reial, i van iniciar una irada reacció. Es dirigiren a la impremta i als locals de la redacció del *Cu-cut!* i els destrossaren. A continuació van assaltar també els locals de redacció de *La Veu de Catalunya*. Durant unes quantes hores, aquests militars, que atemptaven contra la llibertat d'expressió, van actuar impunement per la ciutat. Dies abans, algunes publicacions militars havien insinuat que l'exèrcit havia de prendre mesures contra l'aspiració dels catalans a les seves reivindicacions nacionalistes.

L'acció dels militars va provocar una crisi política: mentre les casernes i diverses guarnicions militars del país donaven suport al capità general de Barcelona i titllaven els ministres de feblesa davant les pretensions dels catalans, els ministres, reunits en consell permanent, exigiren al ministre de Guerra, Valerià Weyler, marquès de Tenerife, la imposició de mesures disciplinàries als militars i la substitució dels capitans generals de Barcelona, Madrid i Sevilla.

Alguns oficials i caps de la guarnició de Madrid, reunits el 29 de novembre, van demanar el tancament de les Corts al rei i la intervenció de l'exèrcit. Mentre la corona sancionava la llei de suspensió de garanties constitucionals a Catalunya el 30 de novembre, el cap del Govern, Eugenio Montero Ríos, va dimitir del seu gabinet al consell de ministres. Els esdeveniments del 1905 van representar una nova irrupció dels militars en la política que ja no es va deturar fins a la instauració de la dictadura de Primo de Rivera. El 2 de desembre, Segismundo Moret va formar nou govern. Agustín Luque y Coca, que havia estat capità general de Sevilla, va ocupar significativament la cartera de Guerra i va presentar un projecte de llei pel qual els delictes de paraula i d'opinió política i per escrit contra la "pàtria", contra els símbols d'Espanya i contra l'exèrcit quedaven sotmesos a la jurisdicció militar.

La llei de jurisdiccions es va aprovar, finalment, el 13 de març del 1906 per unes Corts que havien estat prèviament abandonades pels diputats catalans, republicans i carlins. L'acció dels militars impulsà el catalanisme i reafirmà encara

més l'anticatalanisme de l'exèrcit i de bona part de la classe política espanyola.

La guerra del Marroc. Al juliol del 1921, i en el decurs de la guerra del Marroc, l'exèrcit espanyol va patir la humiliant derrota d'Annual. Les tropes espanyoles, comandades pel general Fernández Silvestre, van fugir de l'atac dels rifenys d'Abd-el-Krim en una retirada en què els oficials van incomplir les obligacions, la qual cosa es va fer sense cap ordre i que va provocar la mort de més de 8.000 soldats. Aquests fets van tenir conseqüències immediates en la vida política del país: es va constituir un nou govern de concentració presidit per Antoni Maura. La reclamació de responsabilitats per la derrota va originar la creació d'una comissió que va ser presidida pel general Juan Picasso, el qual s'encarregà de la investigació. Aquesta elaborà un informe tecnicomilitar, l'anomenat expedient Picasso, que instà al fet que es procedís al judici de 77 oficials. Les implicacions polítiques afectaven no només el Govern sinó també el rei. Les responsabilitats pel desastre d'Annual, malgrat tot, no es van aclarir mai. A les files de l'exèrcit es generava un creixent malestar arran de les campanyes populars contra la guerra i l'aparició de posicions que defensaven l'abandonament definitiu del Marroc,

Un grup de sacerdots recull cadàvers de soldats després del desastre d'Annual, l'estiu del 1921.

l'últim baluard del colonialisme espanyol. La situació de crisi permanent del poder polític, que es va viure entre els mesos de març del 1918 i el setembre del 1923, va abocar a la fusió de l'exèrcit i la corona. Aquesta simbiosi es va materialitzar amb el colp d'estat i la dictadura de Miguel Primo de Rivera. Des del setembre del 1923 fins al gener del 1930 Espanya va viure sota l'experiència d'una dictadura en què Primo de Rivera va presidir un directori militar fins a l'any 1925 i un directori civil fins a l'any 1930. Quan al gener d'aquest any va presentar al rei, la dimissió, el monarca va nomenar de nou un general, en aquest cas Dámaso Berenguer, perquè el substituís fins al febrer del 1931.

La rellevància assolida per l'exèrcit en el regnat d'Alfons XIII havia estat molt gran, però quan l'almirall Juan Bautista Aznar es va veure forçat a convocar les eleccions municipals que van dur a la proclamació de la república, cap militar no va emprendre una iniciativa seriosa en defensa de la monarquia.

Maria Pilar Molina Javierre